

az utókor kegyetlenebbül jár el, mint bármely más művésszel; alkotásában (vagy nem-alkotásában) nemcsak őt magát ítéli meg, hanem a kort is, a körülményeket is, amelyek pedig az ő számára nem formálható belső lehetőségek voltak, hanem sors.

Kegyetlen, de nem igazságtalan megítélés; ár, amelyet az építésznek fizetnie kell művészete minden művészet fölötti nagyságrendjéért.

Veress Zoltán

Kö pénzzel fizetett verejték

Az 1937-ben megjelent Kalotaszeg előszavában írja Kós Károly: „De talán az életem, amit a sors még számomra kiszabott, rövid lenne arra, hogy Kalotaszeg méltó könyvét megírhasssam.“ Nem is írta meg úgy, ahogyan talán elgondolta, de „a mérnök úr“ minden kalotaszegi embernek személyes ismerőse lett. Nemcsak mint műépítész, író, közéleti személy, hanem mint gazda is. Mert mindig szívén viselte a mezőgazdaság ügyét, különösen a Kalotaszegét. E szűkebb pátriának a mezőgazdaságáról azonban alig valamit találunk írásaiban. Vajon miért?

Az 1930—1931-es tanévben, amikor Kolozsváron gólyaként a református kollégiumban laktam, Kós Károly hajdani osztálya harmincéves érettségi találkozóra jött össze ott. Apám osztálytársa volt, s én talán jobban vártam a találkozót, mint apám, mert reméltem, közelebről is megismerhetem azt az embert, akiről annyi büszkeséggel mesélt a hajdani osztálytárs: apám. Amikor Kós Károly megtudta, milyen pályára kerültem, mindjárt kibújt belőle a gazda, biztatott, mondván, hogy nagyon kell a gazdatudomány a népnek. És a gazdát kellett benne látnom később is, amikor az élet rövidebb időre melléje sodort. Amikor a bukovinai csángó tűzkárosultak részére gazdasági épületeket tervezett, amikor Kalotaszegen az ő szorgalmazására lótenyésztő egylet alakult, amikor Balázs fiát mezőgazdasági pályára adta, amikor elvállalta az EMGE direktóriumának vezetését, amikor a mezőgazdasági főiskola gazdasági építészeti tanszékére kinevezték, s amikor — most már nemcsak az atyai barátság jussán — nekem is dedikálta falusi építészeti könyvének egy példányát (amely — bár immár 26 éves — még mindig friss és hasznos).

Ezért van, hogy ha elszorul a szívem a vistai, türei, szentlászlói kopár dombok láttán, mindig úgy érzem, az ő szemével is nézem a tájat, az ő gondolataival azonosulok, ha választ kell keresni arra a sok évtizedes kérdésre: hogyan állhat meg a kalotaszegi mezőgazdaság a saját lábán? És, noha sohasem kérdeztem meg Károly bácsitól, de az az érzésem, azért nem írt erről, mert az ő derűlátó szemléletével túl nehéz volt hozzányúlni a kérdéshez.

Alig van olyan település Kalotaszegen, ahol ne vizsgáltam volna az alig tenyérnyi vastag termőréteget a határban, a barázdából lépten-nyomon kiforduló követ; ne gondolkodtatott volna el a kérdés, miért ragaszkodik annyira e táj földművese a bivalyhoz; milyen akadályt jelent gazdálkodásának jövedelmezőbbé tétele szempontjából a Gyalui-havasok hideg lehetete.

Balázs Péter rajza

A talaj riasztó szegénységére rácsafoló gazdag népviselet mindannyiszor rébusz elé állított: hogyan fér össze a természet mostohasága a népviseletnek ezzel a pompázó gazdagságával? Még ha vasszorgalom igyekszik is pótolni azt, amit a föld nem képes megadni. És merrefelé kell e vidék gazdasági életének tájékozódnia, hogy a korszerűsödés és a nagyüzem nyújtotta előnyöket kihasználva el tudja tartani népét?

Kalotaszegnek talán nincs egyetlen települése sem, amelynek természeti viszonyai az olyan jövedelmező termelési ágak gazdaságos kifejlesztését lehetővé tennék, mint a kertészet, szőlőgazdaság, ipari jellegű állathizlalás, öntözéses szántóföldi növénytermesztés. Mérától Kalotaszentkirályig és Valkótól Türéig egész sor kalotaszegi termelőszövetkezet termelési, jövedelmi adatait ismerem. Mutatói egynek sem bírják el az összehasonlítást bihari vagy bánási társaikkal. Itt soha nem is lehetett gazdag termést elérni. Ezért kényszerült a kalotaszegi földműves mindig pótolni azt, amit a föld adott. Szépérezkének gyümölcsötvetkezésére varrottasaiban, fa- vagy kőfaragásban; ezért kényszerült — értékesíthető termékfőlölség híján — szerszámaikat, munkaeszközeit maga elkészíteni, házat kalákában megépíteni, mesterségbeli tudását a szekér, guzsaly, szövőszék készítésére felhasználni, áccsá, kőművéssé, ipari munkássá válni.

A kapusi, körösfői, sárvásári asszonyok kirakhatják varrottasaikat az országutat szegélyező kerítésekre, de mit csináljon a zsoboki, jákotelki, farnasi asszony, akinek a háza előtt nem autóznak el? Igaz, a mezőgazdaság szövetkezetesítése után is nyílt egy kapu a népművészeti tárgyak szervezett,

közös értékesítésére: Körösfő központtal háziipari szövetkezetközi vállalat létesült, amelybe 18 kalotaszegi falu termelőszövetkezetei társultak be. De igéretes indulás után az értékesítés csatornáit valahol eldugultak, s ez az életrevaló kezdeményezés elhalt. Remélhetőleg nem véglegesen. Mert egyelőre a háziipar tudja ezen a vidéken leggazdaságosabban hasznosítani a mezőgazdaságban foglalkoztatottak erőfölöslegét és e tájegység népének velszületett művészi érzékét. Ezért erőteljesen fejleszteni kellene minden faluban a melléküzemeket, amelyek a vidék nyersanyagainak jó gazdasági hatáskokkal való feldolgozását és a nép képességeinek érvényesülését lehetővé tennék.

Az országnak talán kevés ilyen — természeti adottságaiban, életformájában, gazdasági múltjában — egységes tája van, mint Kalotaszeg. Népének a megélhetést jobbra a mezőgazdaságnak és a háziiparnak kell biztosítania. Ehhez azonban szükség volna a helyzet részletekbe menő tudományos felmérésére és a vidékfejlesztés lehetőségeinek sokoldalú kutatására. Amint érdemes volt sok vidéken tájmúzeumot létesíteni a múlt értékeinek megővésére, úgy érdemes lenne állandó munkaközösséget létrehozni Kalotaszeg jövőjének tanulmányozására. Persze olyan mező- és ipargazdasági, történetész, geográfus, demográfus, etnográfus szakemberek bevonásával, akik úgy ismerik Kalotaszeget és népét, mint az a tanító a faluját, aki ott kezdte pályáját, s ott hal meg.

Nagy Miklós

Kalotaszeg nagyasszonya

1843-ban született Gyerőmonostoron Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka. Fél évszázadon át Kalotaszeg művelődési és szellemi életének irányítója, a vidék patrónusa, „nagyasszonya“ volt. Születésének százharmincadik évfordulóján idézzük föl emlékét.

Érdeklődése korán a táj művészete felé fordul, tizenkilenc évesen már népdalgyűjtéssel jelentkezik Gyulai Pálnál. A kalotaszegi népművészet szerelmeseként bejárja a falvakat, gyűjti, rajzolja az ősi mintákat. Gyönyörű gyűjteménye egyre gazdagodik, híres kancsótárának minden darabja régiség, unikum. Megismerkedik és állandó kapcsolatba kerül kora több jeles etnográfusával, segíti gyűjtésben, kincsfeltárásban Herman Ottót, Xántus Jánost, Hermann Antalt, a fonográfval való népdalgyűjtés úttörőjét, Vikár Bélát. Jankó János a Gyarmathyék segítségével írta Kalotaszeg magyar népe című úttörő munkáját; Malonyai Dezső A kalotaszegi magyar nép művészete című könyvéhez is többször kérte Gyarmathyné tanácsát.

E kutatómunka során újra felfedezte a nép által már nem varrt — elfelejtett — varrottast. A kincsek láttán Gyarmathy Zsigáné felismeri az ősi varrottas háziiparrá fejlesztésének lehetőségét. „A miniszter fölkérésére kiállítottam 1885-ben az országos kiállításon a kalotaszegi szobát. Több faluból szedtem össze az ágyra és »rúdra-való«-ra szükséges varrottásokat. Minthogy akkor már a nép nem varrta ezeket a munkákat, kinyitottam